

Grendel-akta

HOGYAN (NE) ÍRJUNK NOVELLÁT

Tóth László sorozata II.

Grendel Lajos könyvkritikája 1975-ből

Feledésre sokszorosan méltó neve a magyar irodalomnak Moyzes Ilonáé (a továbbiakban: „Szerző”), de még a csehszlovákiai magyarnak is. Van azonban Grendel Lajosnak egy korai, tudtommal máig kéziratban maradt kritikája 1975-ből, mely nevezett asszonyság *Harangok* című novelláskötetét vesézi ki. A kritikát írónk egy, *Párbeszéd* címmel Dunaszerdahelyen tervezett alternatív irodalmi almanachunk számára írta – mert kezdettől mindent felkarolt, amit progresszívnek, a szellem szabad mozgását szolgáló törekvésnek gondolt –, mellyel az 1960–1970-es évek fordulóján jelentkezett, az *Egyszemű éjszaka* és a *Fekete szél* című antológiáinkban szerepet kapott nemzedéktársainkkal a lehetőségekhez képest ellensúlyozni kívántuk az akkori *Irodalmi Szemlé*t és a csehszlovákiai magyar irodalmi életet egyre inkább fenyegető értéknivelláló és kritikátlan szemléletet. Elképzelésünkben persze nem lett semmi, mert a járási népművelési központ irántunk kétségtelen jóakarattal viseltető, kedélyes igazgatója, akit felkértünk, hogy álljon ügyünk mellé, a biztonság kedvéért még a nyomtatás megkezdése előtt belenézett az anyagainkba, hogy aztán rögtön el is zárja azokat íróasztala valamelyik mély fiókjába. Első számunkba egyébként többek közt verseket terveztünk Balla Kálmántól, Varga Imrétől, Kulcsár Ferentől és Zbigniew Herbertől, novellát Grendel Lajostól (a *Mire le hull a hó* címűt, mely végül az *Irodalmi Szemlé*ben jelent meg), Bereck Józseftől, Szigeti Lászlótól, beszélgetést Bata Imrével, az Élet és Irodalom akkori főszerkesztőjével és Karol Wlachovskýval, továbbá esszét Koncsol Lászlótól és Tózsér Árpádtól, és Grendel is ide szánta említett könyvkritikáját. Ha hihetünk Szóke József bibliográfiájának – igaz, nem mindig hihetünk neki –, Grendelnek tulajdonképpen ez az első recenziója, melynek ismertetésével bár a világegyetem szerelném „Szerző” nevét kiemelni a feledés homályából, ha azt ma nem a még pályája elején levő írónknak a rövidpróza titkairól szóló (egyik) első vallo-másaként olvasnám. Mert úgy olvasom, mivel az időben még maga is épp csak készülődött már kötetben is vállalható írásaira, elbeszéléseire, hiszen az addig publikáltak egyikét sem gondolta még annak (ezeket később részletesen elemezte írónk első monográfiája, Szirák Péter

1995-ben), s a *Mire le hull a hó*val is csak azokban a napokban készült el.

Írását Grendel a gazdag és „sokrétű” magyar novellahagyományra indítja, mely különösen a 19. század 80-as, 90-es éveitől kezdve „egy olyan töretlen ívű, szerves folyamat”, hogy abba bekapcsolódni, abban „újat, többet hozni a pusztá tehetség roppant kevés”, amit akár már saját magának szánt figyelmeztetésként is értelmezhetünk. Főként, ha egyetértünk azokkal, mint Grendel is, akik szerint „a magyar próza világ-irodalmi rangját” éppen a novella adja. Annak ellenére, hogy „írónk nemegyszer regénybe való közlendőiket szorítják bele egy-egy novella kalodájába”, márpedig eléggé kockázatos figyelmen kívül hagyni a műfaj teherbíró képességét. Mivel azonban a magyar irodalomtudományban szerinte nincs a kisprózáknak „olyan bőséges elméleti irodalma, mint a költészetnek vagy a regénynek”, így maga is kénytelen volt „jórészt olvasmányélményei tanulságaira hagyatkozni”. Melyek alapján „Szerző” írásai sem novellák, bár ez, írja Grendel, „még nem feltétlenül elmarasztaló ítélet”. Annál nagyobb baj, hogy ezeket szerzőjük „szemlátomást novelláknak szánta”, és egymásra halmozza az eszközöket, melyekkel írásait „novellákká tehetné”. Így ha a cselekmény, a „novellatörténet” itt-ott meg is lódul opusaiban, ahelyett, hogy elmélyítené témáit, „átcsap valami szentimentális, borongós hangvételbe”. Azaz, így Grendel, „Szerző” anélkül azonosul hőseivel, hogy – s itt már ismét ráismerünk későbbi novellái fő törekvésére – „személyiségük és az őket körülvevő valóság viszonylathálózatából felvillantana az olvasó számára valami fontosat és jellemzőt”. Vagyis hiába „Szerző” minden igyekezte, igazából nem ismeri az alakjait, a „velük megtörtént dolgok egyszerűek, áttétel nélküliek”, s csak a „magánügyeik” maradnak. Még akkor is, ha – „dicséri” „Szerzőt” egy sajátos fordulattal Grendel – „a tizenhat írása nem egyformán rossz”. Eleinte jó irányban indul el például kötete címadó írása is, mely – témájánál fogva – könnyen válhatna akár a művészsors allegóriájává, helyette azonban az író a „témát csodálatosan egyszerűvé degradálja”. Pedig elég lett volna – s itt most megint eszembe jut Grendel néhány évvel későbbi parabolisztikus történeteinek egészen az

abszurdumig végigvitt logikája –, ha „a történet menetéhez igazodik”, és egyszerűen csak „leírja” azt, mely mondanivalójánál fogva „amúgy is túlmutat önmagán”. „Szerző” azonban elemi hibát követ el: „elkezd magyarázkodni”, amit még azzal is megtéte, hogy „belehelyezkedik figurája tudatvilágába”, bár mindig tudni, mikor „szól ki a novellából”. A cikornyás stílus, az „álköltői szövegek”, a pontatlan megfogalmazások, a „zavaros nyelv” pedig, hangsúlyozza Grendel, teljesen elveszik az olvasó kedvét, hogy tovább olvassa a könyvet, amikor pedig olyasmire bukkan, hogy a főszereplő „hajnalban a szomszédok udvarán át kisuport az éjszakába”, vagy ha valakiben történetesen „az ötlet gyökeret ver” – a mosoly rögvést az arcára fagy! Grendel pedig Lengyel Balázssal figyelmeztet: „...aki kicsiben, mondatról mondatra nem dolgozik írói erőfeszítéssel, annak világrengető mondanivalóival is baj van”, akinek tételét – megint csak nemsokára sorjázni kezdő elbeszélései, majd regényei tanúsága szerint – magára nézve az elsők között tette kötelezővé. Hiszen a prózaírónak azt is tudomásul kell vennie, hogy a nyelv alapvetően

„más funkciót” tölt be a prózai, illetve a verses szövegekben, s akkor is, ha írásában „költői” és „légiés” kívánna lenni, tudniillik „A metaforikus kifejezések teherbírása prózai szövegben sokkal kisebb, mint a versben, a mondanivaló kibontásának, a hangulatteremtésnek, az információtovábbításnak az eszközei merőben mások, mint a költészetben”. „Szerző” azonban „tökéletesen összezavarja írásaiban a nyelvi és szerkezeti funkciókat”, és *Lojzika* című írásában még azzal is „megduplázza dilettantizmusát”, hogy történetnyitó mondatának „jelentését a következő nemhogy nem mélyíti el”, hanem egyenesen ellentmond neki. De nemcsak „szerkesztésbeli fogyatékoságait” lehetne a vékonyka, mindössze 93 oldalas kötetéből akár száz oldalon is sorolni, hanem „a nyelvvel is alaposan elbánik”, minduntalan azt bizonyítva, hogy „mennyre nem ura” annak. Ezért Grendel el is tekint a *Harangok* hibáinak további listázásától, leszögezve, hogy e „mélységesen lehangoló olvasmány” valószínűleg „a legszínvonalaltalanabb kötet az utóbbi évek prózatermésében”. Ugyanakkor tanulságos is, teszi

hozzá, mert arra bizonyíték, hogy „mesterségbeli tudás”, illetve „jártasság” nélkül az írás is visszájára fordul, s „a legjobb téma is nevetségesen kisszerű marad”. Márpedig „Megtanulni a mesterség alapvető fogásait” nem szégyen, „még csak nem is formalizmus”, hisz anélkül bizony nem megy semmi.

Grendel e pályát kezdő töprengéseivel kapcsolatban Szilágyi Domokos hajdani pompás versbeli kiskatéja jutott eszembe, a *Hogyan írjunk verset*. Írónk *A dilettantizmus bája* című kritikájában pedig tulajdonképpen azt foglalta tételekbe, *hogyan ne írjunk novellát...* De hibakatalógusával igazából azt összegezte, milyen novellától óvja magát, s merre – ma már, lezárult életművének ismeretében tudjuk: pontosan az ellenkező irányban – jelölte ki, határozta el az útját...

„Nem lehetek irtalmas magamhoz.” Grendel első kötete utolsó írásának, a *Hűtlennek* az utolsó mondata ez.

És ugyanígy az író sem.

Az író sem lehet irtalmas magához.

Főleg ő.

